

Tanrı-Âlem İlişkisi

-Monizm ve Monoteizm-

Emine ARSLAN ÖZKAN

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1486

Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Eskiyei Yayınları

Yayın No | Publication Number: 282

Kitap Adı: Tanrı-Âlem İlişkisi -Monizm ve Monoteizm-

Book Title: The God-World Relationship -Monism and Monotheism-

ISBN: 978-625-6781-95-5

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786256781955

Yazar | Author: Emine ARSLAN ÖZKAN | orcid.org/0000-0002-5440-2457

Editör | Editor: Münteha BEKİ | orcid.org/0000-0001-6906-3366

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 218

Yayın Tarihi | Publication Date: Ocak | January 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRLB | Din felsefesi | Philosophy of religion

BISAC: REL070000 | Din / Felsefe | Religion / Philosophy

THEMA: QRF | Din felsefesi | Philosophy of religion

LC: BL51 | Din ve felsefe | Religion and philosophy

Atıf Bilgisi | Cite as: Arslan Özkan, Emine. *Tanrı-Âlem İlişkisi -Monizm ve Monoteizm-* Ankara: Eskiyei Yayınları, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Tanrı-Âlem İlişkisi

-Monizm ve Monoteizm-

Emine ARSLAN ÖZKAN

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Emine ARSLAN ÖZKAN

1989 yılında Bayburt'ta doğdu. 2011 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü Çift Anadal programı ile tamamladı. 2017 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Anabilim Dalı'nda *Richard Swinburne'de Kötülük Problemi* başlıklı tez ile yüksek lisans derecesini aldı. Aynı bölümde 2018 yılında başladığı doktora eğitimi sırasında YÖK 100/2000 Doktora Bursu'nu almaya hak kazandı. 2024 yılında *Tanrı-Âlem İlişkisi: Monizm ve Monoizm* başlıklı tez ile Din Felsefesi alanında doktorasını tamamladı.

Born in Bayburt in 1989, Emine Arslan Özkan got her bachelor's from Ankara University, Faculty of Theology (2011). In the same year, she completed the Department of Turkish Language and Literature at the Faculty of Language, History and Geography with a double major. She received her master's degree from Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy of Religion (2017). Her thesis title is "The Problem of Evil in Richard Swinburne". During her doctoral studies in the same department, she was granted the YÖK 100/2000 Doctoral Scholarship (2018). After that, she completed her PhD degree in Philosophy of Religion with a dissertation titled "The God-World Relationship: Monism and Monotheism" (2024).

Kitap Hakkında

Tanrı-Âlem İlişkisi -Monizm ve Monoteizm-

Bu çalışmada, monizm ve monoteizmin Tanrı-âlem ilişkisine yaklaşımları ve bu yaklaşımın ortaya çıkardığı Tanrı tasavvurları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu eser, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte, âlemin varlığının bir nedeni olup olmadığı tartışmaları üzerinden, Tanrı ve âlem arasındaki nedensellik ilişkisiyle ilgili problem monizm ve monoteizm bağlamında ortaya konulmaktadır. Birinci bölümde, öncelikle monizmin felsefi tartışmalar içerisinde kavramsal olarak ne anlama geldiği ve bazı tarihsel örneklerine referansla ontolojik bir tez olarak nasıl ortaya konulduğuna odaklanılmaktadır. Sonrasında, monizm temelinde ortaya konulan Tanrı tasavvurları, tarihsel olarak monizmi benimsemiş üç filozof olan Plotinus, Spinoza ve Hegel'in görüşlerine referansla açıklanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, söz konusu filozofların monist argümanları, daha sonrasında bu yaklaşımın kaynaklık ettiği Tanrı-âlem özdeşliği görüşlerine yer verilmiş ve bu yaklaşımlarda ortak olan içkin nedensel bir anlayışın Tanrı- âlem ilişkisini açıklamakta yetersiz kaldığı sonucuna varılmıştır.

İkinci bölümde ise monizme karşıt olarak monoteizmin Tanrı-âlem ilişkisi bağlamında, öncelikle monoteizmin kavramsal ve doktrinsel olarak ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, ilk olarak monoteizmde Tanrı-âlem ilişkisinin asıl belirleyicisi olan aşkınlık düşüncesi ortaya konulmuş ve bu düşünceye bağlı olarak ortaya çıkan felsefi problemlere çözüm aranmıştır. İkinci olarak, monoteizmde Tanrı-âlem ilişkisinin içkin boyutu Tanrı'nın her yerde bulunması sıfatına ve Tanrı'nın yaratıcılığına referansla, aşkınlık düşüncesi ile çelişmeyecek şekilde tanımlanmıştır. Bu noktada özellikle monoteizmin yaratma doktrinine odaklanılmış; yaratma ve irade ilişkisi ile yaratma ve idame ilişkisi üzerinden Tanrı'nın âlemlerle ilişkisinin içkin boyu-

tu analiz edilerek ilgili problemlere çözüm aranmıştır. Böylece monoteizm bağlamında Tanrı-âlem ilişkisinin içkin boyutunun aşkınlıkla çelişmeyecek tutarlılıkta tanımlanmasının önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Monizm; Monoteizm; Panteizm; Panenteizm; Aşkınlık; İçkinlik; Yaratma.

About the Book

The God-World Relationship -Monism and Monotheism-

In this study, the approaches of monism and monotheism to the God and the world relationship and the concepts of God revealed by this approach are examined comparatively. This study consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. In the introduction, the problem related to the causality relationship between God and the world is revealed in the context of monism and monotheism through the discussions of whether there is a reason for the existence of the world. The first chapter focuses primarily on what monism means conceptually within philosophical debates and how it is presented as an ontological thesis with reference to some historical examples. Later, the concepts of God put forward on the basis of monism are explained with reference to the views of three philosophers who have historically embraced monism: Plotinus, Spinoza and Hegel. In this context, first of all, the monistic arguments of the above-mentioned philosophers and the God-world identity views based on this approach are included, and it is concluded that an immanent causal understanding established between God and the world, which is common in these approaches, is insufficient to explain the God-world relationship.

In the second chapter, in the context of the God-world relationship of monotheism as opposed to monism, first of all, the conceptual and doctrinal meaning of monotheism is emphasized. For this purpose, firstly, the idea of transcendence, being the main determinant of the God-world relationship in monotheism, is put forward and solutions are sought for the philosophical problems stemming from this idea. Secondly, in monotheism, the immanent dimension of the God-world relationship is defined with reference to the omnipresence and the creativity of God, in a way that does not contradict the idea

of transcendence. At this point, the focus is especially on the creation doctrine of monotheism; the immanent dimension of God's relationship with the world is analyzed in depth through the relationship of creation and will as well as the relationship of creation and conservation, and thus, solutions are sought for the arising problems. As a result, in the context of monotheism, the importance of defining the immanent dimension of the God-world relationship in a consistent manner that would not contradict the transcendence is underlined.

Keywords: Monism; Monotheism; Pantheism; Panentheism; Transcendence; Immanence; Creation.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
KISALTMALAR.....	13
GİRİŞ	
TANRI-ÂLEM İLİŞKİSİ	15
I. BÖLÜM	
MONİZM	25
1. Monizm: Kavramsal ve Tarihsel Arka Plan.....	25
1.1. Ontolojik Monizm.....	31
1.2. Öncelik Monizmi.....	51
2. Monizm ve Tanrı-Âlem İlişkisi	61
2.1. Monizm Argümanları.....	62
2.2. Tanrı-Âlem Özdeşliği	72
II. BÖLÜM	
MONOTEİZM	111
1. Monoteizm: Kavramsal Bir Çerçeve.....	111
2. Monoteizmde Tanrı-Âlem İlişkisi	122
2.1. Aşkınılık.....	123
2.2. Aşkınılıkla İlgili Problemler	128
2.2.1. Tanrı'nın Bilinemezliği Problemi.....	129
2.2.2. Ontolojik Ayrılık Problemi	136
2.3. İçkinlik	146
2.3.1. Tanrı'nın Her Yerde Bulunması	147
2.3.2. Yaratma	155
2.3.2.1. Yaratma ve İrade	158
2.3.2.2. Yaratma ve İdame	185
SONUÇ	197
KAYNAKÇA	205
DİZİN	215

ÖN SÖZ

Din Felsefesinde önemli bir tartışma alanı olan Tanrı-âlem ilişkisi, nasıl bir Tanrı ve âlem anlayışı benimsendiğine bağlı olarak ele alınabilecek bir meseledir. Monoteizm, deizm, panteizm ve panenteizm gibi Tanrı tasavvurları, temelde Tanrı-âlem ilişkisini açıklama biçimine göre birbirinden ayrılmaktadır. Buna göre, monoteizmdeki gibi Tanrı ve âlemin ontolojik olarak ayrı görüldüğü bir anlayış ile Tanrı ve âlemin bir tür özdeşliğe sahip olduğunun düşünüldüğü panteizm ve panenteizmdeki gibi bir anlayışın, Tanrı tasavvuru açısından önemli bir farklılığa neden olacağı açıktır. Tanrı ve âlemin ontolojik birliğini/ayrılmazlığını öngören Tanrı tasavvurları, tek bir varlık olduğu düşüncesini ifade eden monizmin türleri olarak görülebilir. Dolayısıyla, Tanrı ve âlem arasında ontolojik ayrılığı savunan monoteist bir anlayışa karşılık bu ayrılığı bir anlamda ortadan kaldıran monist yaklaşımların birbirinden farklı olması kaçınılmazdır. Bu çalışma, Tanrı-âlem ilişkisine yaklaşımı temelinde monizm ve monoteizmin Tanrı tasavvurunun felsefi olarak tatmin edici bir karşılaştırmasını yapmayı amaçlamaktadır.

Ülkemizdeki Din Felsefesi alanında yapılan, panteizm ya da panenteizmle monoteizmi karşılaştıran ve Tanrı-âlem ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek akademik çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmanın, diğerlerinden farklı olarak, Tanrı-âlem ilişkisini temelde ontolojik bir tez olan monizm ile monoteizm üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almak bakımından bir özgünlüğe sahip olduğu söylenebilir. Bu karşılaştırmanın çalışmanın amacına uygun olarak gerçekleştirilmesinde daha çok Batı Din Felsefesi kaynaklı literatürün sağlıklı bir şekilde aktarımı ve değerlendirmesini yapmaya çalışmakla birlikte, İslam teizmi açısından gelecekteki tartışmalara ve çalışmalara katkıda bulunmasını ümit ediyorum.

Doktora çalışması olarak hazırladığım bu eserin oluşmasında katkıları olan İlahiyat Fakültesi'ndeki hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimim boyunca Din Felsefesi alanında çalışmak konusunda her zaman yolumu aydınlatan; nihayetinde bu çalışmada akademik ve dünsel pek çok desteğini gördüğüm değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Sait Reçber'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın son haline ulaşmasında yapıcı eleştirileriyle önemli katkıları olan Dr. Münteha Beki'ye ayrıca çok teşekkür ediyorum. Son olarak, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan anneme ve babama teşekkür ediyorum; bu çalışmamı onlara adıyorum. Eşim Muhammet Salih Özkan'a sadece doktora sürecinde değil her zaman yanımda olduğu ve beni desteklediği için; oğlum İbrahim Halil'e ve kızım Hümeysra'ya bu süreçte sevgileriyle bana güç verdikleri için teşekkür ediyorum.

Emine ARSLAN ÖZKAN
Gaziantep 2024

KISALTMALAR

A.	: Aksiyom
Aç.	: Açıklama
Bkz./bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çevirmen
der.	: Derleyen
E.	: Etika
ed.	: Editör
İng. Çev.	: İngilizce Çeviri
K.	: Kanıtlama
Ö.	: Önerme
S.	: Scholie
So.	: Sonuç
T.	: Tanım
vd.	: Ve diğerleri